

ВОКХАН ІУ., ФОРОСТОВСКА Т.

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropivnitsky, Ukraine

КОРМОШ ЗН.

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

APPLYING OF THE COMPLEX APPROACH TO THE CHEMICAL WORKSHOP WHILE PREPARING FUTURE TEACHERS OF NATURE STUDY DECSIPLINES

The article deals with the preparation of teachers of integrated courses of Nature Studying discipline with the usage of modern information techniques while studying the course "General and Nonorganic Chemistry". One of the most perspective ways of usage of computer techniques in chemical education is making computer models of chemical phenomenon and processes, including virtual lab works in the process of education. Applying of informational technologies in the process of education studying the disciplines of natural approach (Physics, Chemistry and Biology) is motivated by low laboratorial and practical support of the studying process. According to this fact virtual environment is created by means of computer modeling and the experimentalist works with an imitated reality. Such notions as electronic educational resources, virtual labs are revealed. Possibilities of effective combination of electronic educational resources and other techniques of studying are indicated. The article suggests the methodology of organization of complex laboratory works for students who are future teachers of Chemistry and Biology, basic profile course of General and Non-organic Chemistry. The article demonstrates the didactic structure of the delivery of virtual Chemistry lab for the course "General and Non-organic Chemistry". The combination of traditional forms of demonstrative experiments and lab training with different kinds of virtual works in the preparation of the students of the Natural Course is proved. The article defines that the usage of virtual chemical experiment allows not only to give the students all necessary knowledge, but it gives the opportunity to develop intellectual and creative students' skills, their ability to gain new knowledge by themselves and work with the different sources of information. The complex usage of real and virtual education experiment conducts favorable conditions for organization of independent students' studying activity by means of widening limits of cognitive abilities of students: increasing the amount of educational information which is accessible for independent studying; providing and getting complete and accurate information about any event, process or rule.

Key words: modern informational technologies of studying, electronic educational resources, virtual laboratories, chemical experiment

Стаття надійшла до редакції 09.09. 2018 р.

УДК 37.014.2(477.53)«1914-1918»

ЛЕОНІД БУЛАВА

ОЛЬГА МАЩЕНКО

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ: ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО ПРОБЛЕМИ

Аналізуються нові й вивчені під іншим кутом зору відомі матеріали про діяльність Полтавського учительського інституту впродовж 1914–1919 років. Зокрема, увага акцентується на нещодавно виявленому фото з підписами прізвищ однокурсників А. С. Макаренка; простежуються професійна діяльність окремих випускників, біографії яких певною мірою відомі авторам.

Ключові слова: Полтавський учительський інститут, А. С. Макаренко, українська національна революція, історія педагогічної освіти

Постановка проблеми. З точки зору авторів, потребують уточнення: хронологічні рамки діяльності закладу; періодизація організації освітнього процесу за його змістом; статус закладу та учасників освітнього процесу; місце закладу в освітній мережі того часу міста Полтави й регіону. Потребують подальшого вивчення: біографії вчителів, як організаторів освітнього процесу в інституті; біографії слухачів інституту (з точки зору реалізації результатів навчання в інституті).

Актуальність дослідження та публікації щодо проблеми. Стаття написана в розвиток попередніх досліджень авторів та за їхньою участю (Булава, Шевчук & Мащенко, 2014; Булава & Мащенко, 2018; Булава

& Ротач, 2018; Булава, 2018(а); Булава, 2018(б); Тарасов, 1952; Ткаченко, 2016; Ткаченко, 2018; Ткаченко. Шереметов Василь Іуліанович). Діяльність Полтавського учительського інституту впродовж 1914–1917 років досліджували також Є.З. Балабанович, А.М. Бойко, М. Библиук, Б. Волков, В.Є. Лобурець, М.Н. Ніжинський, Г.А. Созінова, Г. Хіллг та інші. Разом із тим, до цього часу мало вивчена його діяльність у 1918–1919 роках (часів Української національної революції і Громадянської війни); основна увага акцентувалася на постаті А.С. Макаренка (Окса & Хіллг, 2001).

Метою статті є уточнення верхньої хронологічної межі діяльності закладу, періодизації організації освітнього процесу в ньому, місця закладу в локальній та регіональній освітній мережі того часу та біографічних відомостей учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу.

Полтавський учительський інститут створений за розпорядженням міністра освіти Російської імперії з 14.07.1914 р. Слід уточнити, що безпосередньо освітній процес розпочався 25.09.1914 р. (обидві дати – за новим стилем) (Булава, Шевчук & Мащенко, 2014, с. 30).

Якщо уточнення нижньої межі діяльності інституту порівняно незначні, то в літературі верхня межа діяльності інституту вказувалася не зовсім правильно.

Підготовка до реорганізації учительського інституту в педагогічній розпочалася за «другої» радянської влади в Полтаві. Колектив учительського інституту в травні 1919 р. розробив проект Статуту педагогічного інституту (з метою реорганізації учительського інституту на заклад вищої освіти, який було обіцяно надати в кінці квітня 1919 р. одним із керівників наркомату освіти УСРР під час відвідання Полтави). Відповідно до пояснення О.Т. Булдовського (ЦДІАК України, Ф. 707. – Оп. 311. – Спр. 6; ЦДАВО, Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 950), у середині липня 1919 р. один примірник Статуту повернувся в Полтаву з поміткою про затвердження завідувачем відділу вищої школи при Народному комісаріаті освіти УСРР. Заняття в інституті, який діяв би за новим Статутом, мали б розпочатися після канікул, у вересні 1919 р.

Та цього не сталося, бо 29.07.1919 р. Полтава була зайнята денікінськими військами, а керівництво освітніми закладами перейшло до Управління народної просвіти при Головнокомандувачеві збройних сил Півдня Росії. Всі законодавчі акти, прийняті після 7.11.1917 р. оголошувалися скасованими.

У вересні-листопаді 1919 р. заклад продовжив діяти як учительський інститут з російською мовою викладання, за новим штатним розписом. Українські педагоги були звільнені.

Після вигнання денікінців і повернення радянської влади полтавський губернський відділ народної освіти видав Наказ від 27.12.1919 р. про усунення призначених за час денікінської влади педагогів. Цією датою в залікових книжках позначено вступ студентів на перший курс набору 1919 р. (а не в вересні, як зазвичай). Україномовні лектори, котрі працювали до серпня 1919 року, повернулися в інститут і взялися до відновлення занять.

Наказом від 13.01.1920 р., який підписали Голова Губревкому Я. Дробніс і завідувач відділом народної освіти О. Мізерницький, Полтавський учительський інститут із цієї дати офіційно оголошувався Вищою школою під назвою «Полтавський український педагогічний інститут» і до переходу під керування центральної влади підлягав Полтавському губернському відділові освіти [Булава & Мащенко, 2018].

Отже, офіційні рамки існування Полтавського учительського інституту: від 14.07.1914 р. – до 12.01.1920 р. (п'ять з половиною років). За цей час було зроблено три випуски здобувачів (1917, 1918, 1919 роки).

Слід акцентувати увагу і на статусі учительських інститутів взагалі та періодизації діяльності Полтавського учительського інституту зокрема.

1) 09.1914 – 03.1917. Статус інституту при його створенні був зумовлений тогочасними потребами в підготовці вчителів для вищих початкових шкіл (давали неповну загальну середню освіту). За рівнем загальної підготовки учительські інститути відносили до категорії закладів, що надають освіту дещо нижчу за середню (випускники не мали права на вступ до університетів, оскільки не вивчали давні й «нові» іноземні мови, а замість них – педагогіку, психологію і методики навчання), а за спеціалізацією – до закладів професійної освіти.

Система навчання спочатку була урочною (потім наблизилася до лекційно-семінарської), а навчальна програма відповідала вимогам до програм вищих початкових шкіл. Предметної спеціалізації в інституті не було: здобувач мав бути готовим до викладання всіх загальноосвітніх предметів.

Безумовно, на організацію освітнього процесу в 1914 – на початку 1917 років мав вплив воєнний стан, введення занять із військової підготовки, призов частини слухачів на військову службу, інфляція, яка значно знизила рівень життя.

2) Перехідний період (04.1917 – 09.1917). Перший випуск (1917 р.) відбувся за «нештатної ситуації». Випускні екзамени, як було передбачено програмою, не відбулися, і дипломи здобувачам у кінці весни видали за поточними оцінками (ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 6. – Арк. 93).

Лютнева революція 1917 р. стала також початком української національної революції, і в середовищі вихованців Полтавського учительського інституту виник певний розкол. 23.03.1917 відбулися відкриті збори вихованців (головував на них О. Співак), які більшістю голосів прийняли постанову про необхідність українізації освітнього процесу в закладі [Булава & Мащенко, 2018; ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 6]. Цю вимогу підтримав і з'їзд учителів Полтавської губернії в травні 1917 року (Постанови делегатського губернського вчительського з'їзду в Полтаві, 1917).

У червні 1917 р. Тимчасовий уряд Росії дещо підвищив статус випускників учительських інститутів до не дуже певного рівня «вище середньої освіти». Але шлях вступу до університетів відкривався тільки після того, як вони складуть додатковий екзамен із стародавніх та однієї з нових мов. В інститутах дозволялася міжпредметна спеціалізація (з поділом на три відділи); дозволено приймати на навчання і жінок.

Відомо, що набір в інститут у 1917 році відбувся, але про склад набраних здобувачів на даний час інформація відсутня. Зокрема, досі не ясно, чи були реалізовані новації, введені червневим рішенням Тимчасового уряду. Непрямі дані дозволяють судити про те, що не були, оскільки для поділу на відділи в інституті не вистачало викладацьких кадрів.

3) Період українізації учительського інституту (10.1917 – 07.1919). У кінці вересня до роботи приступив другий директор інституту, – Олекса Августинович Левитський (Пустовіт, 2004) – досвідчений організатор, який підібрав україномовний патріотично налаштований фаховий викладацький склад. Вже 9.10.1917 р. він обраний головою президії ради полтавського товариства «Просвіта». За рахунок допомоги полтавського товариства «Просвіта», кооперативного руху, а також надходження коштів від урядів УНР і Гетьманату (10.04 – 26.11.1918) та «другої» більшовицької влади (19.01 – 28.07.1919), О. А. Левитський зумів худо-бідно підтримувати діяльність Учительського інституту в складних умовах (Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2018, с. 11–12).

4) У період денікінської окупації Полтави (08.1919 – 11.1919) заклад продовжив діяти як учительський інститут з російською мовою викладання. На посаду ректора був призначений Петро Іванович Ковалевський (перед революцією працював інспектором Другої чоловічої гімназії, – зараз цей будинок є корпусом № 1 ПНПУ імені В. Г. Короленка) (Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2018, с. 11).

Після закінчення денікінської окупації необхідно було ще півтора місяці, щоб змінити статус інституту на місцевий заклад вищої освіти.

Щодо місця закладу в освітній мережі того часу міста Полтави й регіону, то воно досить скромне. У полтавських періодичних виданнях цього часу про нього, практично, не згадують. Тому не дуже дивно, що в статті «В справі заснування у Полтаві факультету Педагогічного» (1918) завідувач Педагогічного бюро Полтавського губернського земства М. Я. Рудинський навіть не згадує, що в місті вже діють заклади з підготовки вчителів (учительський інститут і учительська семінарія) [Рудинський, 1918]. Схоже, що у просвітянського активу Полтави склалася думка: учителів для початкових шкіл мають готувати учительський інститут і семінарія, а вчителів для середніх шкіл (гімназій) – підрозділ закладу вищої освіти, – педагогічний факультет університету. Але створений перший факультет майбутнього університет – Історико-філологічний (10.1918 – 04.1921), спеціальною педагогічною підготовкою студентів не займався (Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2018, с. 13–18).

Таким чином, у Полтавському учительському інституті працювали три керівники і три склади учителів, як організаторів освітнього процесу.

Штат учителів інституту під час керівництва першого директора О. К. Волніна (07.1914 – 09.1917) був постійним. Біографія О. К. Волніна, – директора, учителя педагогіки, психології і логіки, – добре описана (Волнин, 1941).

За останні роки з'явився досить детальний нарис професійної діяльності учителя історії і географії з методиками їхнього навчання В. Н. Тарасова (Булава. Тарасов Василь Никифорович, 2018), розширені відомості про життєвий шлях учителя математики М. Т. Квятковського (Ткаченко, 2015), викладача Полтавського кадетського корпусу й учителя фізичного виховання та військової підготовки за сумісництвом В. І. Шереметова (Ткаченко. Шереметов Василь Іуліанович; Ткаченко, 2015), учителя Закону Божого М. М. Війка (Булава. Мартін Війк, 2018). На жаль, ще не вдалося знайти достовірної інформації про долю після 1917 року вчителя фізики і природознавства І. А. Шестакова, а після 1920 року – вчителя креслення, малювання і каліграфії К. Я. Чигирика.

Досить скупі відомості маємо і про заступника директора інституту Ф. В. Лисогорського, – учителя російської і церковнослов'янської мови з методикою, теорії словесності і російської словесності, а у вересні 1917 р. – в.о. директора й учителя історії. А. С. Макаренко саме подав йому заяву для прийняття на роботу вчителем зразкового училища. Заява була схвалена попечителем учбового округу, але попрацювати на цій посаді Антон Семенович не встиг. На нашу думку, А. С. Макаренко у роки навчання в інституті був найбільш тісно пов'язаний спільними інтересами й по духу саме з Ф. В. Лисогорським (Булава & Мащенко, 2018).

Другий склад викладачів інституту підібраний його другим директором О. А. Левитським. Він працював із жовтня 1917 до липня 1919 року (Пустовіт, 2004). Зокрема, вчителем зразкового училища при інституті був призначений чудовий методист Федір Іванович Пошивайло (1885–1950); викладачем мови й словесності – Володимир Олександрович Щепотьєв (1880–1937), психології, педагогіки, логіки й історії філософії – майбутній критик Макаренка й видатний учений Григорій Григорович Ващенко (1878–1967); географії і природознавства – Олександр Теофілович Булдовський (1887–1938). Курс історії України у 1918–1919 н.р. викладала Наталя Юстівна Мірза-Авакянц (1888–1940?) (Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2018, с. 12).

Рис. 1. 1 – Будинок по вул. Фабрикантській № 2 (нині – Балакіна № 10), в якому у 1914–1917 рр. розміщувався Полтавський учительський інститут. Викладачі інституту в 1917 р.: 2 – О. К. Волнін; 3 – В. Н. Тарасов; 4 – М. М. Війк; 5 – В. І. Шереметов

Як уже зазначалося, ми не знаємо про третій склад викладачів часу директора П. І. Ковалевського. Скоріше всього, до нього повернувся Ф. В. Лисогорський.

Звичайно, прославив Полтавський учительський інститут А. С. Макаренко – перш за все, завдяки неординарним особистісним якостям, постійній самоосвіті, феноменальній пам'яті. Про інших випускників інституту цього часу відомо небагато, та й було їх усього декілька десятків.

У 1914 році в перший клас інституту було прийнято 26 вихованців (19 із них – вчителі нижчих початкових шкіл, що працювали понад два роки). Станом на 1.01.1916 р. в 2-му класі (наборі 1914 р.) вчилася 20, а в 1-му (наборі 1915 року) – 24 вихованці.

Із випускників першого набору досить добре відоме ім'я Олександра Микитовича Ведміцького (1894–1961) – журналіста, поета, літературознавця, шевченкознавця, викладача Орського педінституту імені Т. Г. Шевченка (Ведміцький Олександр Микитович), який, між іншим, залишив офіційні спогади про Макаренка (Ведмицкий, 1960). Хоч, як стало відомо в 1990-х, ще в роки навчання він був учасником українських нелегальних організацій.

Згадувалося також прізвище Митрофана Фітільова, з яким Макаренко жив на одній квартирі. Як стало відомо, Митрофан Васильович Фітільов, дворянин за походженням, до інституту працював учителем загальноосвітніх предметів в Олександрівському ремісничому училищі у м. Валки Харківської губернії (Адрес-календарь, с. 27). У кременчуцькому Педагогічно-меморіальному музеї А. С. Макаренка зберігаються намальовані рукою Антона Семеновича дружні шаржі, на одному із яких зображені цуценя (підписане «Макаренко Антон») і мишеня (підписане «Фітільов Митрофан»), що ділять обгризену кістку – натяк на напівголодне існування цих студентів в інститутські роки.

Рис. 2. Викладачі і студенти першого випуску Полтавського учительського інституту, 1917 р.

Із праці Е.З. Балабановича (Балабанович, 1963, с. 64) відоме не дуже чітке фото, підписане як «Викладачі і студенти першого випуску Полтавського учительського інституту, 1917 р.». Цей же знімок у 1973 році передрукований і у відомій збірці джерел з біографії молодого Макаренка лабораторії «Макаренко-Referat» Марбурзького університету з аналогічним підписом (Макаренко-Materialien III). Автори

давно шукали оригінал цього фото. І ось нещодавно мрія нарешті здійснилася. Ретельно вивчити фото дозволив його нинішній власник – полтавський колекціонер історичних фотографій (зокрема, з освітньої тематики) Олексій Миколайович Петренко, за що ми йому щиро вдячні. І що головне, – це фото має написи (прізвища) на картоні зі зворотного боку (рис. 2). На фото підписані такі прізвища (справа – наліво): верхній ряд: Ведмицький, Журавський, Грабенко (?); другий зверху ряд: Курочка (Кураха?), Михайленко, Виходець, Рашевський, Больман (?); третій зверху ряд: Лисиця, Пилипенко, Фітільов, Верещагін, Данилевський, Долинський, Дончак; нижній ряд: Багрій, Макаренко, Саєнко (?).

Автори з великим здивуванням виявили, що на цьому фото не підписані викладачі – лише випускники. Тобто, спільного фото викладачів поки що не виявлено, і не факт, що воно існувало. Нам відомі фото 1917 року О. К. Волніна (з учителями і випускниками Маріїнської гімназії, де він був головою педради), та В. Н. Тарасова (на аналогічному фото жіночої гімназії Н. О. Старицької), а також М. М. Війка і В. І. Шереметова – тоді начальника міліції Полтави (рис. 1).

Припускаємо, що надписи на фото випускників Учительського інституту були зроблені не в 1917-му, а пізніше, фіолетовим чорнилом, навпроти відповідної особи. Деякі з них не дуже розбірливі. На фото – 20 осіб, а прізвищ – 18 (не вистачає двох прізвищ у другому ряді).

Як зазначав М. Библюк (Библюк, 1989, с. 74): «До сих пор макаренковеды, к сожалению, не составили полного списка выпускников 1917 года. Известно только, что среди них были, кроме А.С.М., Ведмицкий, Выходец, Данилевский, Дегтярь, Долинский, Дубинка, Пилипенко, Сотников».

Із наведеного на звороті фото переліку не знаходимо прізвищ: Дегтярь, Сотников, Дубинка. Не виключено, що деякі з прізвищ записані не точно, що й не дивно, якщо підписи зроблені значно пізніше 1917 року. Відомо, що С. Сотникову (в іншому джерелі згадується С. Ф. Сотник, як вихованець другого набору, можливо, залишений на другий рік) надавалася відпустка у зв'язку з хворобою. Натомість фото підтверджує наявність у складі першого набору слухача Верещагіна, відомого за спогадами О. Ведмицького (Ведмицкий, 1960.) Крім того розташування на знімку друга і сусіда по кімнаті А. С. Макаренка Митрофана Фітільова збігається з даними підпису під цим фото у згаданому марбурзькому виданні (Макаренко-*Materialien III*).

До першого набору належав Ілля Сергійович Педан (1891–1958), який одного часу був соратником Г. Г. Ващенко, а в 1928–1930 рр. – викладачем Полтавського інституту народної освіти (Ніжинський, 1967, с. 290). Але, у зв'язку із призивом до армії, інститут він закінчив не в 1917 р., а в 1920-х. Очевидно, такий же шлях повторила й частина студентів наборів 1914–1919 років. Зокрема, в 1923 році був достроково випущений з інституту народної освіти так званий «ліквідаційний» або «петлюрівський» курс – зібраний зі студентів, які навчалися в роки української національної революції (Ніжинський, 1967, с. 20).

Треба визнати, що в розпорядженні як дослідників історії Полтавського учительського інституту, так і макаренкознавців, дійсно майже немає достовірних відомостей щодо переважної більшості перших випускників. Крім Митрофана Фітільова, у доступній на сьогодні спадщині А. С. Макаренка теж не згадується жодне із цих імен. Лише у своїй промові на ювілей школи № 1 Ярославської залізниці в Москві (18.02.1939 р.), говорючи про працівника тоді цієї школи О. К. Волніна, педагог-письменник зазначав, що із рук свого колишнього наставника «багато вийшло більшовиків, і багато хто із них поклали голови на фронтах громадянської війни» (Макаренко, 2012, с. 415–416). Можна припустити, що однокурсники Макаренка могли воювати не лише на боці більшовиків, але наші пошуки у ґрунтовній інформаційній базі історика Сергія Волкова «Учасники Білого руху в Росії», за браком імен і по батькові слухачів, не дали достовірних підтверджень цього, хоча в базі багаторазово зустрічаються майже всі наведені прізвища (Сайт історика Сергея Владимировича Волкова).

Найстаріша полтавська макаренкознавець К. М. Ширяєва переповідає одне свідчення, яке вона почула від мешканки будинку по вулиці Балакіна, 10, де розміщувався Полтавський учительський інститут: у 1952 році до будинку завітав колишній однокурсник Макаренка, літній чоловік, віком приблизно 70 років, з сином і онуком, який приїхав із Новосибірська, щоб відвідати свою *alma mater*. Але, на жаль, прізвища свого той не повідомив [Ширяєва, 1987]. Не виключено, що О. К. Волнін, переїжджаючи у 1917 році до Ново-Миколаївська (з 1926 р. – Новосибірськ), міг «увести» за собою когось із випускників.

Із другого набору інституту (1915–1918 роки) можна відзначити Семена Трифоновича Кириченка (1895–1969) – дійсно учасника революційного руху ще під час навчання, голови Гадяцького військкредкому (1919), завідувача Кременчуцького губернського відділу освіти, згодом – одного із керівників Народного комісаріату освіти УРСР, першого консула радянської України у Львові (в складі Польщі). Він характеризується як «Людина скромних талантів і такої ж освіти» (Україна – Польща 1920–1939 рр.).

Із третього набору інституту (1916–1919) відомий педагог і психолог Костянтин Трохимович Федоровський (1892–1942) – автор підручників «Нариси педагогіки колективу» (Полтава, 1929), «Соціальна педагогіка» (Київ, 1929). У 1930-х роках завідував кафедрою педагогіки Херсонського педінституту (Павленко, 2017).

Висновки. У статті вирішені наступні дослідницькі завдання: уточнені хронологічні рамки діяльності Полтавського учительського інституту; обґрунтована періодизація організації освітнього процесу за його змістом і творчі біографії вчителів, як організаторів освітнього процесу в інституті; нарешті укладений список випускників інституту 1917 року.

Перспектива подальших досліджень полягає в пошукові архівних джерел, які б допомогли простежити професійний шлях усіх викладачів та слухачів першого випуску Полтавського учительського інституту.

Список використаних джерел

- Адрес-календарь. Правительственные, сословные и общественные учреждения в уездах Харьковской губернии // Харьковский календарь на 1915 год. – Харьков: Издание Харьковского губернского статистического комитета, 1915. – С. 1–144.
- Балабанович, Е. З. (1963). *Макаренко: человек и писатель*. Москва : Московский рабочий.
- Быблук М. (1989) Альма-матер А. С. Макаренко. *Makarenko-Diskussionen international: Protokoll des 2. Marburger Gesprächs (1.–4. Mai 1986)* / hrsg. von Götz Hillig u. Siegfried Weitz. – München : Minerva-Publ., S. 69–79. – Режим доступу : <http://zt1.narod.ru/vitaliy.htm>.
- Bybluk M. (1989) Makarenkos Alma Mater. In: *Hundert Jahre Anton Makarenko. Neue Studien zur Biographie*. (Hrsg. von G. Hillig). – Bremen: Edition Temmen, 31–41.
- Булава, Л. М., Шевчук, С.М., Мащенко, О. М. (2014) *Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки): Монографія*. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка
- Булава, Л. М., Мащенко, О.М. (2018) Полтавський учительський інститут і Антон Семенович Макаренко у 1917 році. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Вип. 21, 35–40.
- Булава, Л. М., Ротач, О.П. (2018) Волнін Олександр Костянтинович. *Полтавіка. Полтавська енциклопедія* : у 12 т. / Білоусько, О.А. (Гол. ред.); Центр досл. іст. Полтавщ. Полт. обл. ради. – Т. 6 : Освіта і наука. Кн. 1: Абаза – Крעותень. – Полтава : ТОВ Поліграфічний центр «Мозаїка»
- Булава, Л. М. (2018). Тарасов Василь Никифорович. *Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 139–140.
- Булава, Л. М. (2018). Мартін Війк – учитель Антона Макаренка в Полтавському учительському інституті. *Біографія вчителя у біографії учня : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24 квітня 2018 р.)* [наук. ред. Л. В. Литвинюк]. – Полтава : ПОІППО, 34–37.
- Ведмицкий, Ал. (1960). В Полтавском учительском институте. *Воспоминания о Макаренко: сборник материалов*. Лялин, Н. А., Морозова, Н. А. (сост.). – Л. : Лениздат, 50–52.
- Ведмицкий Александр Микитович. – Режим доступу : <http://histpol.narod.ru/person/pers-03/pers03-017.htm>
- Волнин, А. К. (1941) Антон Семёнович Макаренко в учительском институте. *Воспоминания. Учебно-воспитательная работа в детских домах*. № 2-3, 117–124.
- Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики*. (2018) – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка
- Макаренко А. С. Публичные выступления (1936–1939 гг.). Аутентичное издание / А. С. Макаренко ; сост., автор комментариев : Гётц Хиллиг. – Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2012. – 502 с. (Серия: Научные публикации в Елецком и Марбургском университетах)
- Ніжинський, М. П. (1967). *Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка : Творчий шлях*. Вид. друге. – Київ : Радянська школа.
- Окса, М., Хілліг, Г. (2001) Між двох вогнів: А. С. Макаренко в Полтаві (1919–1920 роки) *Історична пам'ять*. № 1–2, 121–127.
- Павленко, В. (2017). Херсонський інститут народної освіти у справі «Спілки визволення України» у 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття (до 100-річчя Херсонського державного університету). *Scriptorium nostrum*, 1 (7), 122–157.
- Постанови делегатського губернського вчительського з'їзду в Полтаві 25–28 травня 1917 року. *Педагогический журнал*. – 1917. – №№ 4-6, 87–91.
- Пустовіт, Т. П. (2004). Це був справжній український патріот, людина з ґрунтовною освітою (Олекса Августович Левитський). *Історія Полтавського педагогічного інституту в особах*. – Полтава : АСМІ, 82–90.
- Рудинський, М. (1918). В справі заснування в Полтаві факультету педагогічного. *Відбиток з журналу «Нова школа», ч. 4.* – 1918. – 20 с.
- Сайт історика Сергея Владимировича Волкова. – Режим доступу: http://swolkov.org/2_baza_beloe_dvizhenie/2_baza_beloe_dvizhenie_abc-01.htm
- Тарасов, В. Н. (1952). В Полтавском учительском институте: Из воспоминаний об А. С. Макаренко. *Известия Академии педагогических наук РСФСР* / ред.: Е. Н. Медынский, Н. А. Константинов.. (с. 143-150)– М., 1952. – Вып. 38 : О педагогической деятельности А. С. Макаренко. Труды института теории и истории педагогики.
- Ткаченко, А. В. (2016). Alma mater А. С. Макаренко: возвращаясь к проблеме. *Идеи и опыт отечественной педагогики как фактор развития современного образования в России. Материалы Международной научно-практической конференции г. Волгоград, 6 апреля 2016 г.* Гриценко, Л.И. (Ред.).(с. 17-24) – М. : Планета.
- Ткаченко, А. В. (2018). *Поезія та проза педагогічної дороги Антона Макаренка*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4831> ; <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1860>
- Ткаченко, А. В. Шереметов Василь Іуліанович (1876–1921) /– Режим доступу: <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1903>; <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4825>
- Ткаченко, А. В. (2015). М. Т. Квятковський, В. І. Шереметов: долі двох інститутських наставників А. С. Макаренка. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна свобода особистості у вимірах гуманістичної спадщини Антона Макаренка та Івана Зязюна» (м. Полтава, 13 березня 2015 р.)* (136-138). Полтава, ПНПУ імені В.Г. Короленка.

- Україна – Польща 1920–1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України. ; упорядкування, коментарі, вступна стаття: Н. С. Рубльова, О. С. Рубльов. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 624 с.
- Ширяєва, К. (1987, листопад, 15). Макаренківські місця в Полтаві: до 100-річчя з дня народження А. С. Макаренка. *Зоря Полтавщини*, с. 3.
- Центральний державний історичний архів України (ЦДАІАК). – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 6 за 1917 р.
- ЦДАІАК України. – Ф. 707. – Оп. 311. – Спр. 6.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО). – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 950. – Арк. 30–35.
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 1101.
- Makarenko-Materialien III. Quellen zur Biographie des jungen Makarenko (1888–1920) / G. Hillig (Hrsg.). – Marburg : VVG Verlags- und Vertriebsgemeinschaft, 1973. – 314 s. (Beiträge zur sozialistischen Pädagogik. Band 11)

References

- Adres-kalendar. Pravytelstvennye, soslovnye y obshchestvennye uchrezhdeniya v uezdakh Kharkovskoi hubernyy // Kharkovskiy kalendar na 1915 hod. – Kharkov: Yzdanye Kharkovskoho hubernskoho statystycheskoho komyteta, 1915. – S. 1–144.
- Balabanovych, E. Z. (1963). Makarenko: chelovek y pysatel. Moskva : Moskovskiy rabochiy.
- Выблиук М. (1989) Alma-mater A. S. Makarenko. Makarenko-Diskussionen international : Protokoll des 2. Marburger Gesprächs (1.–4. Mai 1986) / hrsg. von Götz Hillig u. Siegfried Weitz. – München : Minerva-Publ., S. 69–79. – Rezhym dostupu : <http://zt1.narod.ru/vitaliy.htm>.
- Bybluk ,M. (1988) Makarenkos Alma Mater. In: Hundert Jahre Anton Makarenko. Neue Studien zur Biographie. (Hrsg. von G. Hillig). – Bremen: Edition Temmen, 31–41.
- Bulava ,L. M., Shevchuk, S.M., Mashchenko, O. M. (2014) Neohrafichna osvita v konteksti istorii Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka (1914–2014 roky): Monohrafiia. – Poltava : PNPУ imeni V. H. Korolenka
- Bulava , L. M., Mashchenko, O.M. (2018) Poltavskiy uchytelskyy instytut i Anton Semenovych Makarenko u 1917 rotsi. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. prats / Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. Vyp. 21, 35–40.
- Bulava ,L. M., Rotach, O.P. (2018) Volnin Oleksandr Kostiantynovych. Poltavika. Poltavska entsyklopediia : u 12 t. / Bilousko, O.A. (Hol. red.); Tsentr dosl. ist. Poltavshch. Polt. obl. rady. – T. 6 : Osvita i nauka. Kn. 1: Abaza – Krekoten. – Poltava : TOV Polihrafichnyi tsentr «Mozaika»
- Bulava, L. M. (2018). Tarasov Vasyl Nykyforovych. Istorychniy fakultet Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka : zbirnyk materialiv i biobibliohrafichni pokazhchyky. Poltava : PNPУ imeni V. H. Korolenka, 139–140.
- Bulava, L. M. (2018). Martin Viik – uchytel Antona Makarenka v Poltavskom uchytelskomu instytuti. Biohrafii vchytelia u biohrafii uchnia : materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (24 kvitnia 2018 r.) [nauk. red. L. V. Lytvyniuk]. – Poltava : POIPPO, 34–37.
- Vedmyskiy, Al. (1960). V Poltavskom uchytelskom ynstytute. Vospomynania o Makarenko: sbornik materyalov . Lialyn, N. A., Morozova, N. A. (sost.). – L. : Lenyzdat, 50–52.
- Vedmyskiy Oleksandr Mykytovych. – Rezhym dostupu : <http://histpol.narod.ru/person/pers-03/pers03-017.htm>
- Volnyn, A. K. (1941) Anton Semenovych Makarenko v uchytelskom ynstytute. Vospomynania. Uchebno-vospytatelnaia rabota v detskykh domakh. № 2-3, 117–124.
- Istorychniy fakultet Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka : zbirnyk materialiv i biobibliohrafichni pokazhchyky. (2018) – Poltava : PNPУ imeni V. H. Korolenka
- Makarenko A. S. Publychnye vystupleniya (1936–1939 hh.). Autentychnoe yzdanye / A. S. Makarenko ; sost., avtor kommentaryev : Hëtts Khylylyh. – Elets : EHU ym. Y. A. Bunyna, 2012. – 502 s. (Seriya: Nauchnye publikatsyy v Eletskom y Marburhskom unyversytetakh)
- Nizhynskiy, M. P. (1967). Zhyttia i pedahohichna diialnist A. S. Makarenka : Tvorchiy shliakh. Vyd. druhe. – Kyiv : Radianska shkola.
- Oksa, M., Khillih, H. (2001) Mizh dvokh vohniv: A. S. Makarenko v Poltavi (1919–1920 roky) Istorychna pamiat. № 1–2, 121–127.
- Pavlenko, V. (2017). Khersonskiy instytut narodnoi osvity u spravi «Spilky vyzvolennia Ukrainy» u 20-ti – na pochatku 30-kh rokiv KhKh stolittia (do 100-richchia Khersonskoho derzhavnoho universytetu). Scriptorium nostrum, 1 (7), 122–157.
- Postanovy delehatskoho hubernskoho vchytelskoho zizdu v Poltavi 25–28 travnia 1917 roku . Pedahohycheskyi zhurnal. – 1917. – №№ 4-6, 87–91.
- Pustovit, T. P. (2004). Tse buv spravzhnii ukrainskyy patriot, liudyna z gruntovnoiu osvitoiu (Oleksa Avhustovych Levytskyi). Istoriia Poltavskoho pedahohichnoho instytutu v osobakh. – Poltava : ASMI, 82–90.
- Rudynskiy, M.(1918). V spravi zasnuvannia v Poltavi fakultetu pedahohichnoho. Vidbytok z zhurnalu «Nova shkola», ch. 4. – 1918. – 20 s.
- Sait ystoryka Serheia Vladymyrovycha Volkova. – Rezhym dostupa: http://swolkov.org/2_baza_beloe_dvizhenie/2_baza_beloe_dvizhenie_abc-01.htm
- Tarasov, V. N. (1952). V Poltavskom uchytelskom ynstytute: Yz vospomynaniy ob A. S. Makarenko. Yzvestiya Akademyy pedahohycheskykh nauk RSFSR / red.: E. N. Medynskiy, N. A. Konstantynov.. (s. 143-150)– M., 1952. – Vyp. 38 : O pedahohycheskoi deiatelnosti A. S. Makarenko. Trudy ynstytuta teoryy y ystoriy pedahohiky.
- Tkachenko, A. V. (2016). Alma mater A. S. Makarenko: vozvrashchaias k probleme. Ydey y opyt otechestvennoi pedahohyky kak faktor razvytia sovremennoho obrazovaniya v Rossyy. Materyaly Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy h. Volhohrad, 6 aprelia 2016 h. Hrytsenko, L.Y. (Red.).(s. 17-24) – M. : Planeta.

- Tkachenko, A. V. (2018). Poeziia ta proza pedahohichnoi dorohy Antona Makarenka. Poltava : PNPУ imeni V. H. Korolenka, 2018. – Rezhyim dostupu : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4831> ; <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1860>
- Tkachenko, A. V. Sheremetov Vasyl Iulianovych (1876–1921) /– Rezhyim dostupu: <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1903>; <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4825>
- Tkachenko, A. V. (2015). M. T. Kviatkovskiy, V. I. Sheremetov: doli dvokh instytutskykh nastavnykiv A. S. Makarenka. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Profesiina svoboda osobystosti u vymirakh humanistychnoi spadshchyny Antona Makarenka ta Ivana Ziaziuna» (m. Poltava, 13 bereznia 2015 r.) (136-138). Poltava, PNPУ imeni V.H. Korolenka.
- Ukraina – Polshcha 1920–1939 rr. : Z istorii dyplomatychnykh vidnosyn USSR z Druhoiu Rychchiu Pospolytoiu: Dokumenty i materialy / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. ; uporiadkuvannia, komentari, vstupna stattia: N. S. Rublova, O. S. Rublov. – K. : DUKh I LITERA, 2012. – 624 s.
- Shyriaieva, K. (1987, lystopad, 15). Makarenkivski mistia v Poltavi : do 100-richchia z dnia narodzhennia A. S. Makarenka .Zoria Poltavshchyny., s. 3.
- Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (TsDIAK). – F. 707. – Op. 299. – Spr. 6 za 1917 r. TsDIAK Ukrainy. – F. 707. – Op. 311. – Spr. 6.
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO). – F. 166. – Op. 1. – Spr. 950. – Ark. 30–35.
- TsDAVO Ukrainy. – F. 166. – Op. 1. – Spr. 1101.
- Makarenko-Materialien III. Quellen zur Biographie des jungen Makarenko (1888–1920) / G. Hillig (Hrsg.). – Marburg : VVG Verlags- und Vertriebsgemeinschaft, 1973. – 314 s. (Beiträge zur sozialistischen Pädagogik. Band 11)

BULAVA L., MASHCHENKO O., TKACHENKO A.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

HISTORY OF POLTAVA TEACHER INSTITUTE: RETURN TO THE PROBLEM

The article is written in the development of previous studies by authors and their participation (Bulava, Shevchuk & Mashchenko, 2014; Bulava & Mashchenko, 2018, Bulava & Rotach, 2018, Bulava, 2018 (a), Bulava, 2018 (b), Tarasov, 1952; Tkachenko, 2016; Tkachenko, 2018; Tkachenko, Sheremetov Vasiliy Yulianovich). Activities of the Poltava Teachers' Institute during 1914-1917 were also studied by Y. Z. Balabanovich, A. M. Boyko, M. Bibluk, B. Volkov, V. Ye. Loburets, M. N. Nizhynsky, G. A. Sozinova, G. Hillig and others. At the same time, his activities in 1918-1919 (at the time of the Ukrainian National Revolution and the Civil War) have been little studied; The focus was on the figure of A. S. Makarenko (Oks & Hillig, 2001).

From the point of view of the authors, need to be clarified: the chronological framework of the institution; periodization of the organization of the educational process in its content; the status of the institution and participants in the educational process; place of establishment in the educational network of the time of the city of Poltava and the region. Need to be further studied: biographies of teachers as organizers of the educational process at the institute; biographies of the students of the institute (in terms of implementing the results of studies at the institute).

The purpose of the article is to clarify the upper chronological boundary of the institution, the periodization of the organization of the educational process in it, the place of establishment in the local and regional educational network of the time and biographical information of the participants in the educational process. The new and well-known materials about the activity of the Poltava Teachers' Institute during the years 1914-1919 have been analyzed and studied from another angle. In particular, attention is focused on the recently discovered photo with the signatures of the surnames of classmates A. S. Makarenko; traced the professional activities of individual graduates whose biographies are known to some extent to the authors.

Key words: Poltava teaching institute, Anton Makarenko, Ukrainian national revolution, history of pedagogical education

Стаття надійшла до редакції 18.10. 2018 р.